

Teresa Rączka

„Przez fale
rozeznąć myśl wód”

O romantycznych
przedstawieniach rzeki

w twórczości
Adama Mickiewicza

i
Tarasa Szewczenki

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Katowice 2011

TP

ISBN 978-83-61061-81-6

9 788361 061816

Teresa Rączka,

doktorantka w Zakładzie Teorii Literatury Uniwersytetu Śląskiego (UŚ), absolwentka filologii polskiej i języków wschodniosłowiańskich oraz studentka języka rosyjskiego na UŚ, słuchaczka Prywatnego Studium Muzycznego pod patronatem ISME w Mikołowie. Trzykrotna stypendystka Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego za osiągnięcia w nauce (2005, 2006, 2008), stypendystka Województwa Śląskiego (2006) oraz dwukrotna stypendystka Śląskiego Funduszu Stypendialnego im. A. Graczyńskiego (2005, 2008). W 2006 r. studiowała na Uniwersytecie w Daugavpils (Łotwa), w roku akademickim 2006/2007 znalazła się w gronie najlepszych absolwentów UŚ, a w latach 2004–2007 przewodniczyła Studenckiemu Koło Naukowemu Językoznawców przy UŚ. Współpracowała z „Gazetą Wyborczą” (2005–2007), publikuje teksty w Polsce i za granicą m.in. na Łotwie i na łamach „Postscriptum polonistycznego”, uczestniczy też w projektach realizowanych przez Instytut Badań Literackich PAN. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnień związanych z literaturą romantyczną (ze szczególnym uwzględnieniem literatury polsko-inflanckiej i ukraińskiej), literaturą polską na wschodnich pograniczach w kontekście studiów postkolonialnych, a także pograniczem polsko-bałtyckim.

*P*rzez fale
rozeznąć myśl wód”

Teresa Rączka

„Przez fale
rozeznąć myśl wód”

O romantycznych
przedstawieniach rzeki
w twórczości
Adama Mickiewicza
i
Tarasa Szewczenki

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice 2011

Recenzent
Zdzisława Mokranowska

Rodzicom

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE. Brakujące słowo	11
ROZDZIAŁ PIERWSZY. Rzeki obok marzeń	15
<i>Którędy do domu?</i>	16
<i>Wrócić się nad rzekę</i>	23
<i>Płynące wody i marzenia</i>	26
ROZDZIAŁ DRUGI. Poetycka topografia rzek	27
<i>Objaśnienia map</i>	27
<i>Zamiast legendy</i>	28
<i>Skala</i>	28
<i>Kolorystyka</i>	29
<i>Fauna i flora</i>	34
<i>Długość a szerokość</i>	42
<i>Wiciny i czajki</i>	44
<i>Suplement</i>	46
<i>Komentarze do map</i>	48

ROZDZIAŁ TRZECI. Oblubieniec bez kochanki	49
<i>Wielkie rzeki płyną cicho</i>	50
<i>Szmaragd to sen rzeki</i>	58
ROZDZIAŁ CZWARTY. „Płynące wody dają pieśni”	67
<i>„Małe tyki” pieśni</i>	67
<i>Rytmika rzecznych melodii</i>	75
<i>Przedostatnie akordy</i>	79
ROZDZIAŁ PIĄTY. Ostatnie życzenia	81
<i>Zanurzenie</i>	81
<i>Spoczynek</i>	86
ZAKOŃCZENIE. Głosy sprzeciwu	93
<i>Bezdomność</i>	93
<i>Labirynt</i>	96
<i>Samotność</i>	96
<i>Jęk zamiast śpiewu</i>	97
<i>Agonia</i>	99
POSTSCRIPTUM	101
<i>Część I</i>	101
<i>Część II</i>	102
ANEKS	105

BIBLIOGRAFIA	111
Bibliografia podmiotu	111
Bibliografia przedmiotu	112
Źródła internetowe.....	115
SUMMARY	116
PE3IOME	116

WPROWADZENIE

Brakujące słowo

Nawet najbardziej fragmentaryczny z obrazów poetyckich na swój sposób rozbudza i kształtuje swego odbiorcę. Ważne jest, aby czytelnik uważnie przypatrywał się szczegółom, nazywał po imieniu detale oraz dociekliwie badał strukturę obrazu. Taka droga pozwala odkryć miejsca dotąd niezbrane i wejrzeć w głąb twórczej Wyobraźni. Przedmiotem swych rozważań uczyniłam obrazy rzek w twórczości Adama Mickiewicza i Tarasa Szewczenki. Piszę o tym ostrożnie, wahając się, jakie „słowo” powinno znaleźć się w tytule obok Niemna i Dniepru oraz wielkich kreatorów romantycznej Wyobraźni. Niewątpliwie pierwszym kandydatem jest „marzenie”. W swoich interpretacjach podążam przede wszystkim jego tropem. Wybieram metodę badawczą Gastona Bachelarda. Analiza fenomenologiczna wyznacza więc wspólne „źródła” rzek w utworach poetów, pokazuje różne „dopływy” i doprowadza nurt dociekań do samego ujścia. Rysuje także swego rodzaju „topograficzną mapę” płynących wód. Jednakże czy rzeki nadają jedynie kierunek „marzeniom”? Ich poetycki wizerunek mógłby potwierdzać „nieciągły”, „niezamknięty” charakter pracy Wyobraźni. Zatem być może te „działania” warto opisać „innymi słowy”?

Nieśmiała, ale znaczącą podpowiedź przynosi epoka. Rzeki nie przestają w romantyzmie inspirować. Na przykład Victor Hugo rozpisuje się w *Listach* znad brzegów Renu. Bedřich Smetana komponuje poemat symfoniczny pt. *Vltava* (*Węltawa*), zaś Caspar David

Friedrich dobiera delikatne odcienie barw, aby namalować odbijającą się w wodach Łaby poświatę księżycą. Te wszystkie romantyczne „sygnały” dowodzą niezwykłej funkcji rzek w kształtowaniu poetyckiej rzeczywistości. Ale czy Mickiewicz i Szewczenko nie decydują się przypadkiem na odważniejsze gesty? Wyobraźnia rozwiązuje im język, a poetyckie obrazy „oblepiają” marzenia. Nagle „Niemen” staje się „domem”, „oblubieńcem”, „centrum ojczyzny”. Dniepr ma za to „ojcowskie oblicze” i dochowuje wierności poza grób. Historia literatury pokazuje, że te „znaczenia” się odradzają, a nawet poszerzają. Alegoria „domowej rzeki” powraca przecież w kolejnej epoce. Można by rzec, że poetyckie wyobrażenia rzek budują spójną opowieść. Jednak czy nie urastają przypadkiem bardziej do rangi mitu niż legendy? Mircea Eliade uważa mit za objawienie „tajemnic”, rzeczywisty i święty model, a jednocześnie traktuje go jako uzasadnienie wszelkich działań człowieka¹. Twierdzi też, że „na poziomie doświadczenia indywidualnego mit nigdy zupełnie nie zaniknął: daje o sobie znać w snach, fantazjach i tęsknotach [...]”². Być może więc dzięki koncepcjom religioznawcy i filozofa kultury udało mi się już znaleźć „brakujące słowo”? Zatem – „mityzacja”. Jednakże rola „marzenia” pozostanie w moich rozważaniach nieoceniona.

* * *

Prezentowane studium oparte jest na pracy magisterskiej, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Aleksandra Nawareckiego i obronionej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, w 2007 roku. Korzystając z okazji, pragnę serdecznie podziękować recenzentce pracy magisterskiej, dr Beacie Mytych-Forajter za życzliwe i cenne uwagi oraz Alicji Chrin ze Lwowa za udostępnienie ukraińskojęzycznych materiałów. Słowa wdzięczności kieruję także pod adresem Prodziekana ds. Nauki

¹ M. Eliade: *Mity, sny i misteria*. Przeł. K. Kocjan. Warszawa 1999, s. 8, 15.

² Tamże, s. 20.

i Współpracy Międzynarodowej Uniwersytetu Śląskiego dr. hab. Krzysztofa Jarosza za finansowe wsparcie publikacji. Szczególne podziękowania jestem winna swojemu Promotorowi prof. dr. hab. Aleksandrowi Nawareckiemu za wieloletnią opiekę naukową oraz skierowanie mnie na „reczne szlaki”.

Moim Najbliższym, Rodzicom, Babci i Rodzeństwu serdecznie dziękuję za wyrozumiałość i wsparcie.

SUMMARY

Romantic mythologisation of rivers in the works of Adam Mickiewicz and Taras Shevchenko

The subject of thesis by Teresa Rączka is a reflection on images of rivers presented in Adam Mickiewicz and Taras Szewczenko poetry. She analysed their romantic works by means of phenomenological method on the basis of Gaston Bachelard conception. Poetic dream was a leading theme She followed in her interpretation of the poets compositions. She tried to prove their thesis than Neman had been depicted in a romantic metaphor by Mickiewicz and so had been Dnieper by Szewczenko. Trying to do so, apart the deep analysis of their poems, She also referred to the authors biographies and a rich background of the romantic epoch they lived in. The comparative study She conducted let her also point to similarities and differences in both archetypical depictions of the rivers.

РЕЗЮМЕ

«Пізнати думку вод у хвилях»: про романтичне зображення ріки в творчості Адама Міцкевича і Тараса Шевченка

Предметом компаративістичного дослідження є образи річок (Німни, Вілії та Дніпра) у творчості двох найвидатніших представників європейського романтизму – Адама Міцкевича і Тараса Шевченка. Джерельним матеріалом стали як поетичні тексти, так образотворчі твори. Авторка використала широкий біографічний та історико-літературний контекст доби. В дослідженнях поезії XIX століття застосований феноменологічний метод, що ґрунтується на концепціях французького філософа Гастона Башеларда. Порівняльний аналіз творчості Міцкевича і Шевченка дозволив не лише виокремити подібності і відмінності у способі представлення архетипів рік, а й виявити збіги, сформувати уявну мапу, показати спорідненість ріки і пісні, і навіть допровадити «спільного» устя.

Redakcja
Iwona Gralewicz-Wolny

Projekt okładki i szaty graficznej
Zenon Dyrzka

Sfinansowano ze środków Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Copyright©by
Uniwersytet Śląski w Katowicach

ISBN 978-83-61061-81-6

Katowice 2011

Skład i łamanie:
Wydawnictwo
Agencja Artystyczna PARA
ul. Chorzowska 73A, 40-101 Katowice
tel.: 32 258 70 85
e-mail: parawydawnictwo@wp.pl

Wydanie I